

Éremtan

Pénzforgalom Szegeden 1944-1945-ben

HUSZKA LAJOS—NAGY ÁDÁM

(*Szeged — Szeged, Móra Ferenc Múzeum*)

Magyarország felszabadításának harci eseményeiről, gazdasági, politikai következményeiről, fejleményeiről meglehetősen részletesen tájékozódhatunk a történeti szakirodalomban. Sorban jelentek meg a feldolgozások és áttekintő leírások hazai és külföldi szerzőktől, majd egyre több dokumentumkötet is napvilágot látott országosan. Ez utóbbiak általában egy-egy szűkebb tájegység, egy megye, város vagy kisebb helység történetével kapcsolatos dokumentumokat mutatnak be.¹ Ezek a publikációk nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a helyi eseményeket pontosabban és mélyebben láthassuk, miáltal természetesen az egész történelmi folyamatot árnyaltabban, objektívebben ítéldhetjük meg.

Nem kétséges a részletek feltárásának a fontossága. E megfontolásból vettük vizsgálat alá a Szeged felszabadulásától 1945 júliusáig terjedő időszakot szorosan a pénzforgalom, pénzhasználat szempontjából. A második világháború befejezését követő, sokszor leírt súlyos gazdasági helyzet egyik állandó kísérője a zavaros pénzügyek. De miért és hogyan váltak zavarossá ezek az ügyek? Természetes, hogy a rendkívüli körülmények közepette eleinte felerősödik a pénz gazdasági szerepe, legalábbis a piaci forgalmat lebonyolító vagy éppen azt nehezítő szerepe. Érdemes alaposan összevetni a fellelhető dokumentumok s a korszakban forgalomban levő pénzek adatait.

Szeged 1944. október 11-én már az ország első felszabadult nagyvárosa. Bár házánk teljes felszabadulásához képest hamar átesett a tűzkeresztségen nagyobb összecsapások nélkül, a háború árát meg kellett fizetnie. Tekintve, hogy Szeged mind a haditermelés, mind a szállítások, az utak szempontjából fontos helyen fekszik, mindkét fél igyekezett lehetőségeihez mérten megtartani, ill. minél előbb birtokba venni.

Így került sor 1944. április 2.—szeptember 19-ig 72 légiiradóra, amelyek között hat alkalommal stratégiai jelentőségű bombázás érte Szegedet. Az angol-amerikai légibombázás összes kára a korabeli kimutatások alapján az emberi veszteségeken felül közel 126 millió pengő volt. Ez az összeg a város 1944. évre tervezett bevételeinek a tízszeresét tette ki.² Az októberben és novemberben történt három német bombázás már csak másfél milliónyi pengővel növelte az értelmetlen kiadásokat.³

¹ Anyaggyűjtésünket 1986. december 31-én zártuk le. A felszabadulással kapcsolatos irodalmak felsorolását itt nem tartjuk célszerűnek, hiszen oldalakat töltene meg. Ezek mindenütt könnyen elérhetők, hozzáférhetők, közismertek. Hivatkozunk ellenben minden esetben a helyi események említésekor.

² Kanyó Ferenc 1983. 153—159.

³ Kanyó Ferenc 1983. 176.

Ugyancsak tetemes veszteségeket okozott a város kiürítése még úgy is, hogy az akciót a belső ellenállás és a szovjet csapatok gyors előretörése miatt csak részben sikerült végrehajtani. A kiürítési tervek még a háború előtt elkészültek, ám a tényleges intézkedések többszöri változtatás után 1944 szeptemberében születtek meg.⁴ A hadi helyzet pontosabb ismerete és készítése alapján kidolgozott evakuációs tervek igen részletesek voltak. A teljes gazdasági kiürítést a hatóságok nem tudták elérni, mindenesetre több gyár, üzem gépeit leszerelték és részben elszállították a kész-, félkész gyártmányokkal, nyersanyagokkal együtt.⁵ A lakosság menekülését az önkéntességre bízták, amit természetesen meghatározott a több éves propaganda, valamint az is, hogy az október 8-án kiragasztott kiürítési plakáton elegendőnek ítélték a szegedi tanyavilágba, 50 km-es körzetbe való átmeneti kitelepedést. A polgári és értelmiségi rétegből sokan értéktárgyaikat, pénzüket összezsugorolva indultak nyugat felé a bizonytalanságba.⁶

A Szegedhez közeledő front hallatán menekültek a régi rend hívei, egyrészt félelmükben, másrészt parancsra. A kiürítési rendelet hatására a városi közigazgatás vezetőinek többsége állami és magánautókon távozott. Magukkal vitték a város irattárát, pénzkészletét és személyi vagyonuk jelentős részét. Ugyanezt tették a gazdálkodást irányító és végző egyéb intézmények vezetői is. Elszállították a hivatalok, pénzintézetek, vállalatok értékeit, pénzállományát.⁷

A város főpénztárából menekített pénz értékéről és az elszállítás módjáról a lakosság csak 1945 júniusában értesült.⁸ „Dékány Sándor számvéviségi főtanácsos Szeged kiürítését megelőzően a város pénzkészletét fokozatosan postatakarék folyószámlára utalta át. Javaslatot tett a polgármesternek, hogy a város bankbetétkönyvei ne csak Szegeden, hanem egyebütt is beválthatók legyenek. Javaslatát el is fogadták. A város főpénztárában levő értékpapírokat, betétkönyveket, drágaságokat becsomagolta, és október 8-án elszállította Szegedről. Így került Szeged egész pénzkészlete két hatalmas vasládában Kaposvárra, ahol Dékány Sándor kölcsönt folyósított belőle Kaposvár városának, majd az egész hatalmas összeget átadta az ottani főpénztárnak megőrzésre.

Dékány Sándor 1 933 075 pengőt utalt át postatakarék-folyószámlára. Értékpapírban 2 596 019 pengőt, majd másik tételben 60 043 pengőt, betétkönyvben 1 122 042 pengőt, az árvaházi betétkönyvön 409 044 pengőt, adóslevelekben 381 172 pengőt, drágaságokban 33 985 pengőt, összesen: 6 535 330 pengőt vitt el.”

A város október 11-i felszabadulása után nem szigetelődött el tartósan a környező falvaktól, a tanyavilágtól, csupán 1-2 hétre a környéken lezajló, kisebb katonai erőket igénylő összecsapások idejére. Mindenesetre már a felszabadulás napjától megkezdődött a város demokratikus közigazgatásának megszervezése, az új élet megindítása. A kibontakozás érdekében a népi demokratikus erők öntevékenységen kívül a város szovjet katonai parancsnoksága tett a legtöbbet. Az önellátáshoz azonban nem állt rendelkezésre sem élelmiszer, sem iparcikkek, sem ipari nyersanyagok.⁹ A közigazgatás központjából nagyon hiányzott az áru, a pénz, a jármű.¹⁰

⁴ Kanyó Ferenc 1984/1. 145—146.

⁵ Oltvai Ferenc 1964. 248—264. III. A város gazdasági és pénzügyi politikája; Kanyó Ferenc 1984/1. 147—151.

⁶ Kanyó Ferenc 1984/1. 156—159.

⁷ Dm. 1944. nov. 30. 4. p. Megindult az élet a szegedi pénzintézeteknél; Gaál Endre 1957. 6.; Oltvai Ferenc 1964. 71—72.; Kanyó Ferenc 1984/1. 151—156.

⁸ Dm. 1945. jún. 28. 2.

⁹ Oltvai Ferenc 1964. 73—76.

¹⁰ CsmL. Szeged város gazdasági bizottsága jkv. 1944. okt. 26.

Magyarországon 1926 óta a pengő és a fillér volt az érvényes fizetőeszköz. 1944 októberében a következő pengő értékű pénzek voltak hivatalosan forgalomban:¹¹ a fémpengék közül a bronz 1 és 2 filléres, 2 filléres még acélból és horganyból is, acélból 10 és 20 filléres, alumíniumból 1, 2 és 5 pengős, és még ezüstsből az 1930 és 1939-es kibocsátású Horthy-, valamint az 1938-as kibocsátású ún. Szt. István 5 pengősök is. A háromféle ezüstpénzt 1945. október 31-én, az összes többi fém aprópénzt 1945. december 31-én vonták ki a forgalomból. Legközelebb fém váltópénzt csak a forint megjelenésekor bocsátottak ki.

A papírpénzek használata valamivel bonyolultabb. Mivel a bankjegyek, papírpénzek általában nagyobb értékű címletek, így ezeknek van egy forgalomból való kivonási és egy elévülési dátuma. Ez utóbbi időpontig elvileg csak a kijelölt hivatalos helyen fogadják még el fizetésképpen. Ezek szerint tehát 1944 októberében a következő papírpénzek voltak érvényes fizetőeszközök: 10 pengős (1936. XII. 22-i keltezésű), 20 (1941. I. 15.), 50 (1932. X. 1.), 100 (1930. VII. 1.) és egy 1000 pengős (1927. VII. 1.). Elévülés szempontjából még használható volt 1945. március 10-ig az 1 (1938. I. 15.) és 2 (1940. VII. 15.) pengős is.

Vizsgált korszakunkban megjelentek még újabb papírpénzek is. 1945. április 28. és július 16. között ismét kibocsátották az 1939. X. 25-i keltezésű 5 pengőst; 50 és 100 pengőst adtak ki 1945. IV. 5-i, 500 pengőst 1945. V. 15-i, valamint 1000 és 10 000 pengőst 1945. VII. 15-i dátummal. A fent említett papírpénzeket 1946. május 6-ával vonták ki a forgalomból május 18-i elévüléssel. 1946 augusztusáig természetesen sorban jelentek meg az inflációs bankjegyek.

A magánháztartásokban azonban a rendeletektől függetlenül volt pénz osztályhelyzetük, gazdasági erejük szerinti mértékben. A kereskedők, iparosok, módos parasztok, értelmiségiek többsége a tulajdonukban levő papírpengők jelentős részét, de főképpen az ezüstpengősöket a háborús viszonyok bizonytalansága miatt elrejtették, kivonták a forgalomból. A vas (acél) és alumínium váltópénzek iránt fokozatosan egyre nőtt a bizalmatlanság mindenkiben.

A Vörös Hadsereg megjelenése után új fizetőeszközökkel is meg kellett ismerkednie a lakosságnak. Az egyik a rubel volt. Mint korábban említettük, a szovjet csapatok nem csak a rend megszervezésében, fenntartásában segítettek, hanem első megrendelőként a termelés megindításában is. A megkapott áruért fizettek. Ezért találunk a felszabadulás napja után hamarosan több hirdetményt is, amelyek a pengő és a rubel értékviszonyát határozzák meg, ill. azok elfogadási kötelezettségét írják elő. A felszabadult területeken nem mindenütt azonos átszámítási arányt használtak. Több helyen, kisebb településeken, tanyákon nem, vagy csak elvétve került forgalomba rubel.

Szegeden először az október 13-i rendelet foglalkozik a pénzek értékével. „...Az összes üzletek, üzemek, gyárak, közúti villamosvasút, műhelyek, vendéglők, éttermek működését a katonai parancsnokság biztosítja. Az árakra nézve az 1944. évi október 10-i álláspont az irányadó. A város egész területén fizetési eszközül a szovjet pénzt is el kell fogadni. Egy szovjet rubel értéke tíz pengő ...”¹² A rendeletet dr. Pálffy György polgármester írta alá.

Október 17-én az újonnan kinevezett polgármester dr. Valentiny Ágoston (a plakáton helytelenül Valentin) helyesbítő hirdetményt tesz közzé: „Folyó évi október 13-án kifüggesztett rendeletben a szovjet rubel és pengő értékviszonya téve-

¹¹ Leányfalusi Károly—Nagy Ádám 1986. A kiadványban összegyűjtve megtalálhatók a korszak pénzeire vonatkozó összes adatok a hivatalos rendeletekkel együtt. Itt felesleges lenne a részletes leírás, vagy a darabonkénti hivatkozás.

¹² Skt. helytörténeti gyűjt. P 109.

sen lett feltüntetve. Közírré teszem, hogy egy szovjet rubel értéke körülbelül 2.50 pengő (Kettő pengő ötven fillér). Megnyugtatósnál közlöm a város lakosságával, hogy a MAGYAR NEMZETI BANK a szovjet rubelt be fogja váltani, a szovjet rubelt közpénztárban fizetési eszközül elfogadják, ezért a szovjet rubelt el kell és nyugodtan el is lehet fogadni.”¹³

Ezt a hirdetményt egy újabb rendelet követi, amelyben most már határozottan leszögezik: ... „egy szovjet rubel értéke 2.50 pengő (Kettő pengő ötven fillér). 1 pengő értéke pedig 40 kopek...”¹⁴

A nehézségekkel teli gazdasági, politikai helyzetben a pengőn és rubelen kívül még újabb pénz is került az itt élők kezébe. Szeged szovjet katonai parancsnoka a magyar és orosz nyelvű 2. számú parancsában október 29-én a polgárok, a hatóságok, a kereskedelmi és ipari vállalatok tudomására hozta: „Magyarország területén a magyar pengőn kívül szabad forgalomban van a Szovjet Katonai Parancsnokság által kibocsátott pengő is. A fent említett pénznemek árfolyama a következő: Egy hadipengő egyenlő egy magyar pengővel. Minden állampolgár, minden hatóság, ipari és kereskedelmi vállalat köteles ezeket a pénznemeket elfogadni, megtartva azokat az árakat, amelyek érvényben voltak akkor, amikor a Vörös Hadsereg csapatai Magyarország területére léptek. Aki ezeknek a pénznemeknek az elfogadását megtagadja, vagy elszámolásoknál azok árfolyamát csökkenti, vagy pedig árdrágítást követ el, haditörvényszék elé kerül.”¹⁵

A nemzetközi egyezmények értelmében a Vörös Hadsereg kibocsátott pengős értékű, magyar nyelvű papírpénzeket 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 és 1000 pengős címletekben.¹⁶ Ezeket nevezik a rendeletben és nevezzük a továbbiakban mi is hadipengőnek.¹⁷

¹³ Skt. helytörténeti gyűjt. P 487.; Szegedi Népakarat, 1944. okt. 18. 3. p.

¹⁴ Skt. helytörténeti gyűjt. P. 128.; Szegedi Népakarat, 1944. okt. 20. 3. p.

¹⁵ Skt. helytörténeti gyűjt.

¹⁶ A pénzek leírása: Kupa Mihály 1985. 9—10.; Leányfalusi Károly—Nagy Ádám 1986. 118—129.; a pénzek korabeli említése: Dm. 1945. jan. 23.; Dm. 1945. febr. 6.; Dm. 1945. febr. 9.; Dm. 1945. febr. 22.

¹⁷ A háborús körülmények között kevesen tudták, értették, hogy „hadi” vagy „megszállási pénzeket” a Vörös Hadsereg a nemzetközi hadijog alapján bocsátott ki ugyanúgy, mint a többi szövetséges hatalom. A kibocsátás jogi lehetőségén túl esetenként nyilván megegyeztek a kibocsátás megnyíltágában is. Ez, a gazdasági szempontból gyorsan segítő, egyszerű megoldás főképpen azokat az országokat érintette, ahonnan nagyobb áldozatok árán kellett kiúzni a németeket és a hozzájuk hű kormányokat, csapatokat.

Az egyezség alapján a Szovjetunió Romániában 5, 10, 20, 100, 500 és 1000 lejes, Magyarországon 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 és 1000 pengős, Csehszlovákiában 1, 5, 20, 100, 500 és 1000 koronás, Lengyelországban pedig 50 groszy, 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 és 500 zlotys hadi pénzeket bocsátott közforgalomba. (Pick, Albert 1980. 879., 624., 400., 860.)

Az angolszász hatalmak Franciaországban 1, 2, 5, 10, 50, 100, 500 és 1000 frankos, Olaszországban 1, 2, 5, 10, 50, 100, 500 és 1000 lírás, Ausztriában pedig 50 grosch, 1, 2, 5, 10, 20, 25, 50, 100 és ezer schillingest, Németországban közösen, megkülönböztető jellel ellátott kétféle kiadású 1/2, 1, 5, 10, 20, 50, 1000 és 100 márkás hadi pénzeket hoztak forgalomba. A hadseregparancsnokságok rendeletekben tájékoztatták erről a lakosságot. (Pick, Albert 1980. 483., 668., 104., 523.)

A fegyverszüneti feltételeket, szerződéseket aláírók természetesen elfogadták a pénzek forgalmazását. Ezzel együtt magukra vállalták azok fedezetét, azaz saját törvényes fizetőeszközeikkel egyenlő értékűnek ismerték el. Ezért ezek a pénzek bizonyos mértékig a jóvátétel egy fajtájaként, részeként is értékelhetők. A győztesek áldozatainak így is csak töredékét pótolhatta a hadi pénzek összege.

A pénzek kivitelezésére, készítési helyére, forgalomba kerülésére vonatkozóan sajnos nincsenek közvetlen adataink, forrásaink. A Vörös Hadsereg által a különböző országokban kibocsátott hadipénzek grafikai stílusa azonosnak mondható úgy, hogy néhány képszerkesztési megoldásban igazodnak a helyi sajátosságokhoz.

Ami a pénzek készítési helyét illeti, egyelőre nem tudunk biztosat. Elképzelhető, hogy az 1000 pengősöket már hozta magával a hadsereg, hiszen az első lépésben a nagy címletek kellettek. A kisebb

A felszabadulást követően novemberben, decemberben tehát forgalomban voltak a régi és az új pengők, a hadipengők, valamint a rubel, egyes források szerint még a cservonyecok is.¹⁸ A meginduló élet további bonyodalmakat is hozott. A közigazgatás, közellátás szervezéséhez pénz kellett. Elsősorban az élelmiszer beszerzése ütközött akadályokba. A városi lakosok közül sokan, de hivatalosan is indultak beszerző utakra a közeli romániai és jugoszláviai helységekre, onnan pedig Szegedre jöttek.¹⁹ Így a pénzpiacon hamarosan megjelent a lej és a dínár is.

A közigazgatás szükségszerűen alkalmazkodott a kialakult helyzethez annál is inkább, mert a célszerűség is ezt diktálta. A városi főpénztár a Délmagyarország 1944. november 23-i számában hirdette, hogy „...hivatalos árfolyamon bevált leu-eket”... Sőt, a tanács utasítást adott a városi főpénztárnak október 24-én rubel, október 31-én pedig lej beszerzésére 3 pengő=100 lej arányban. Az összegekből élesztőt szándékoztak vásárolni.²⁰ Ide kívánczok egy későbbi híradás (1945. május 12.), ami viszont nyilvánvalóan a korábbi gyakorlatot is mutatja:

„Bukarestből jelentik: A román pénzügyminiszter elrendelte Észak-Erdély területén a pengő beváltását. A beváltási kulcsot a következőkben állapították meg:

Egy szovjet pengő	=27 lei
Egy magyar pengő	=27 lei
Egy rubel	=36 lei 10 bani
Egy szovjet lei	= 5 lei

A beváltás május 14-ig tart és azt a Banca Naționala központja és észak-erdélyi fiókja, valamint 42 adóhivatal végzi.

Azonnal kifizetik a következő lei ellenértékét:

Magánszemélyeknek:	400.000 lei
Egyéni cégeknek:	egymillió lei

Hivataloknak, szövetkezeteknek és hasonló intézményeknek ötmillió lei.

Ezeken felüli összegekről nyugtát, bont adnak, amelyeket később fognak beváltani.”²¹

Ezek szerint a szomszédos területeken is többféle pénz forgott hivatalosan, köztük a pengő is. Talán nem túlzás feltételezni azt, hogy mivel Észak-Erdély Magyarországhoz visszacsatolt terület volt, a szovjet csapatok már itt forgalomba hozták az általuk kibocsátott pengősöket.

értékű papírpénzek több helyen is készülhettek az adott keretek között, de a szükségletnek megfelelően központi klisé-, papír- és festékellátás segítségével.

Egy szovjet haditudósító úgy emlékszik vissza rövid szegedi tartózkodására, hogy csak addig volt itt, amíg elkészültek a hírekkel és a lap kinyomtatásával. A nyomda egész felszerelése egy teherautón volt. (Fenyvesi István 1984. 160–163.) Csúri László, szegedi nyomdász elmondása szerint, aki annak idején tolmács feladatokat is ellátott, ő jelen volt egy pénznyomtatási akción. A klisé, és papírt egy szovjet őrnagy hozta Temesvárról, majd egy hadnagy felügyelete alatt a Városi Nyomdában 5 pengős hadi pénzeket készítettek. Kért is egy ívet, amely hibásként félre volt téve, és amelyen négy nyomat volt, de nem kapott, nyilván a szigorú elszámolás miatt. Mindez tulajdonképpen tényként, történeti adalékként elfogadható, hiszen a pénzkészítés mindenkinek és minden időben különleges eseménynek számít, tehát megmarad az ember emlékezetében. A visszaemlékező 1945 elejére teszi a pénzkészítést.

¹⁸ Dm. 1945. febr. 9. 1. p. A pénz körül

¹⁹ Oltvai Ferenc 1964. 255.

²⁰ CsmL. Sz. v. gazd. b. jkv. 1944. okt. 24. és okt. 31.; Oltvai Ferenc 1964. 255.

²¹ Dm. 1945. máj. 12. 2. p. Pengőváltás Észak-Erdélyben

Tulajdonképpen hasonló a helyzet a Vajdaság területén is. Az 1945. január 21-i híradás itt is a korábban kialakult gyakorlatot rögzíti hivatalos formában: „...Törvényes fizetési eszköz kétféle van, a pengő és a dinár. Egy pengő értéke 40 dinár. Az élelmi cikkek árszínvonala körülbelül azonos a miénkkel...”²²

Itt tehát nem volt forgalomban a Vörös Hadsereg által kibocsátott pengő, szovjet kibocsátású dinár pedig nem is készült. Dinár természetesen hozzánk is átkerült, legalábbis az ország déli részére. Ennek a jele az újság áprilisi híradása, a 0051/1945. III. sz. polgármesteri határozat közzététele, miszerint: „Szóbelileg előterjesztett kérelmükre felhatalmazom a szegedi pénzügyi igazgatóságát, hogy a délvidéki lakosság szükségleti beszerzésének megkönnyítése érdekében, kérelmükre a dinárt a mindenkori árfolyamon a saját felelősségükre beválthassák. Erről az összes szegedi pénzügyi igazgatóságot és azokat az újságban érdekelteket értesítem. Szeged, 1945. április 14. Dr. Pálffy sk. h. polgármester”²³

1944 utolsó negyedében, a harcok elmúltával a normalizálódó élet feltételeit az élelmiszer és az alapvető iparcikkek — gyufától a szénig — jelentették. Ezek beszerzése a lakosságnak életszükséglet, a hatóságoknak ezen felül kötelessége is volt. Mozgósítani kellett először a meglévő szűkös készleteket az árukból és a forgalmat lebonyolító pénzből, közben minél előbb megindítani a termelést. Természetes, hogy mindez igen nehezen, akadozva, nagy áldozatok és erőfeszítések árán indult, s mindig újabb és újabb akadályok merültek fel. A mindenben hiányt szenvedő gazdaságnak és közéletnek ilyen állandó nehézsége volt a pénz, következésképpen az árak kérdése is.

Volt, amit pénzért lehetett kapni — a fentiek alapján —, mikor milyen pénzért, de az igazán fontos élelmiszerek és iparcikkek cserekereskedelem útján találtak gazdára. Ez alól a hatóságok sem jelentettek kivételt. Ilyen körülmények között a pénzhány főként árfelhajtó szerepet játszott. Ha volt is áru, a vevő nem tudott az igénynek megfelelő fajtájú pénzzel fizetni. A rendeletek e téren igyekeztek rendet teremteni. Azonban ez az általános hiányon kívül azért sem lehetett igazán sikeres, mivel a sokfajta pénz egymáshoz viszonyított értéke is változó volt.

A beszerzéseket minél szélesebb körben kellett végezni a különböző jellegű termékek feltalálhatósága szerint. A különböző területeken (Magyarország déli része, Észak-Erdély, Vajdaság) a pénzek árfolyama más és más volt. Ez nyilvánvalóan táptalaja lett magával a pénzzel való kereskedésnek is.

Valentiny Ágoston polgármester 1944. október 28-án levelet írt Újvidék polgármesteréhez Szeged lakossága nevében. Leírta a nyomorúságos helyzetet, gyógy-szert, élelmiszert és pénzt kért, cserébe Szegeden gyártott iparcikkeket és paprikát ajánlott: „...„Október 11-ét megelőző napokban a városból eltávozottak magukkal vitték a bankot, postapénztárt és a város összes pénzkészletét, ezért ha mód van rá, szíveskedjék közölni, hogy milyen összeget tudnának kölcsönadni. A kölcsön összegeért Szeged város teljes garanciát nyújtana.”²⁴

Szegeden és a többi, korábban vagy később felszabadult helységben — mint a legtöbb forrás említi — a szovjet hadsereg volt az első megrendelő és az első vevő is. A gyáraktól, üzemektől nagy tételben rendelt termékeket, nagy tételben vásárolt, érthető, ha nagy címletű pengőkkel, még hozzá a Vörös Hadsereg által kibocsátott ún. hadipengőkkel fizetett. Ezek az 1000 és eleinte kisebb számban 100 pengős papírpénzek kerültek legelőször a gyárak, üzemek pénztáraiba, onnan pedig állami kötelezettségeik lerovása fejében Szeged város főpénztárába.

²² Dm. 1945. jan. 21. 4. p. A szabad Vajdaság magyarjai

²³ Dm. 1945. ápr. 17. 4. p. Határozat

²⁴ CsmL. Pm. i. 58809/1944.; Vál. dok. Csm. mm. 656.

A rémhírekkel félrevezetett lakosságnak különösen a paraszti, iparos és kereskedő rétege idegenkedett a Vörös Hadsereg pengőseitől és az egyre sűrűbben előforduló rubeltől. Nem akarták azokat elfogadni, nem bíztak bennük, nem ismerték, nem tartották állandó jellegűnek, értékűnek.

1944. december 6-án Szeged sz. kir. város főpénztárosa és ellenőre sürgős intézkedést kért: „A vörös hadsereg parancsnoksága által kibocsájtott új magyar felírású 1944 évről keltezett pénzegységek közül az 1000.— pengős címletek oly nagy mértékben kerültek már forgalomba, hogy ennek következtében aprópénzhiány állott be: ezt az aprópénzhiányt is főleg a nagy címletű 1000.— pengősöknek forgalomba történt bevetése eredményezte.

Tekintettel arra, hogy Szegeden fizetési eszközként ezeket a címleteket úgy szólván csak a városi adóhivatal vagy a városi főpénztár fogadta el, igen természetes, hogy a címletek legnagyobb része ennek a két pénztárnak került a tulajdonába.

Így állott elő tehát az a tény, hogy a városi főpénztár ezidőszerinti készpénzkészletében 405 drb. ilyen ezer pengős bankjegy van, melyet a közforgalom felvenni nem bír, mivel az orosz hadsereg által forgalomba hozott ezer pengős címletek ugyanilyen kibocsájtású kisebb címletekkel való ellátásáról nem történt intézkedés, minek következtében a főpénztár fizető képességében súlyos zavarok állanak fenn.

Az előadottak alapján tisztelettel kérünk sürgős további intézkedést.

Börcsök János főpénztáros
Steiner ellenőr²⁵

A gépelt levélen hátiratban olvashatjuk a gyors választ: „Előterjesztésére értesítem a főpénztári tisztséget, hogy az 1000 P-ös címletekkel szemben a pénztár fizetőképessé tételére apróbb címletű pénzegységek beszerzéséről rövid úton gondoskodás történt. Szeged, 1944. december hó 9.”

Az új közigazgatási vezetőséget a szükség sok esetben készítette gyors és váratlan intézkedésekre. A városnak állandó pénzügyi nehézségei miatt pénzforrást kellett találnia. Ennek érdekében többféle intézkedéssel is próbálkoztak. Behívták a városházára a Szegeden maradt módos polgárokat, és a segítségüket kérték, hogy vagyoni helyzetükhöz mérten járuljanak hozzá a város talpraállításához. A meggyőző beszélgetés eredményeképpen első alkalommal 200—300 ezer pengőt adtak össze, s a tanács decemberig még egyszer megismételte kérését. De az egyes közraktárakban maradt készletek eladásából is tudtak pénzt kiperéslni a pénzt tartogató magánháztartásokból, vagy az árut áruért cserélték el.²⁶

A pénzszerzés újabb módjáról a Délmagyarország december 1-i számából értesülhetünk: a város kölcsönt vesz föl kétfélmillió pengő értékben bérföldei egy részének a terhére, 5 éves visszafizetést vállalva. A jegyzést „búzavalutában” számolják, 1 q búza 40 pengő árban, visszafizetéskor pedig az akkori búzaárat térítik.²⁷ A december 6-i újság már részletesen közli „Szeged város búzakölcsöne” néven a részletes tudnivalókat, feltételeket.²⁸ December folyamán aztán több hirdetés ösztönöz a kötvény vásárlására, mint a pengőérték egyetlen valorizált megőrzési lehetőségére.

²⁵ CsmL. Pm. i. 62 720/1944.

²⁶ Vál. dok. Csm. mm. 1970. 93.; id. Krajkó András visszaemlékezése.

²⁷ Dm. 1944. dec. 1. 3. p. Hogyan biztosítható a város pénzszükséglete?

²⁸ Dm. 1944. dec. 6. 3. p. Szeged város búzakölcsöne. Hivatalos tájékoztató és Napjaink c. tárcarovat. A kölcsönt a tanács 1944. nov. 28-i közgyűlése szavazta meg, a jegyzést december 31-vel kezdték. A búza mázsáját 1945. márciusig 40 pengőben, márciustól 80 pengős visszafizetési árban számolták. Márciusig 824,520 pengő folyt be s a jegyzést le is állították. A város költségvetési egyensúlyához így is nagyban hozzájárult. CsmL. Szeged városi tanácsi jkv. 1944. nov. 28.; CsmL. Pm. i. 27 094/1944. Oltvai Ferenc 1964. 263.

De bérbeadásokból, kölcsönökből, elhagyott gépek árveréséből, adókból, büntetéspénzekből, zálogolásokból lassan gyűltek a régi pengők is úgy, hogy 1944. november végére a tanács már fedezni tudta legégetőbb kiadásait.

A tanács a bankszakemberek segítségével is kereste a pénzelőteremtés lehetőségét. 1944. október 28-án Wagner Ferenc összegezte egy levélben a polgármester számára a bankszakma Szegeden maradt vezetőinek és tisztviselőinek véleményét... „A pénzügyintézetek betétszerző, hitelnyújtó —, tőketörlesztéseket és kamatokat beszedő tevékenységének újrafelvétele ez idő szerint nem lehetséges...” Nem volt elegendő szakember, nem voltak Szegeden az intézmények iratai, és főként nem volt pénz, ami a pénzügyintézetek áruja. Ezért átmenetileg egy minden pénzügyintézettől független „hatósági pénzügyintézet” felállítását javasolták. ... „Likviditás, tehát az egész intézmény megvalósítása csak úgy lehetséges, ha ez a városi intézmény a Vörös Hadsereg-től az általa kibocsátandó »hadi« pengő összegben előre biztosított hitelt kapna, vagy pedig a város szükségpénzt bocsátana ki. Amennyiben a városi intézmény a Vörös Hadsereg által kibocsátandó »hadi« pengő hitelt kapna, úgy a város csak a lekötött betétekből és egyéb kihelyezések figyelembevételével ezen lekötött betétek egy bizonyos %-át vehetné csak hitelként igénybe az intézménytől azzal a kötelezettséggel, hogy a betétek felmondása arányában megfelelő időre megfelelő visszafizetést teljesít.”...²⁹

Elemzésünk további részéhez, a korabeli elképzelések, hangulat érzékeltetéséhez igen fontosnak tartjuk részleteiben is az irat hátoldalára, kézzel írott feljegyzést: „Az átmeneti rövid időre egy hatósági pénzügyintézet felállítását nem javaslom. Rövid időn belül, ha szűkebb keretek között is a pénzügyintézetek felvehetik munkájukat. A pénzügyintézetek kérdésében az egész országra érvényes egyöntetű intézkedés várható. 1944. okt. 30. Róna Béla tanácsnok”

Ennek ellenére készült egy határozattervezet három gépelt oldalon, amelyben a felállítandó „Szeged Városi Bank” működésével kapcsolatos szabályokat fogalmazták meg, egyelőre a nevek kihagyásával. Az intézményt polgármesteri rendeletre hozták volna létre: „...„Szeged város gazdasági életének megindítása, valamint a jelenleg fennálló feszült pénzügyi helyzet enyhítése céljából, az orosz városparancsnokság szóbeli rendelkezése folytán is...”³⁰

A következő azonos helyre iktatott irat néhány kiegészítéstől eltekintve azonos az előzővel, már nevek is szerepelnek benne. Mindkét iratban a pénzekről csak annyi szerepel a feladatkörök felsorolásakor, hogy: „...„Pénz nemek vétele és eladása csak megbízásból és az ellenérték előzetes lefizetése mellett.”³¹ Az iraton csupán a tisztifőügyész aláírása szerepel, és kézzel ráírva „nem javaslom okt. 30. szerint Róna.” A bank működéséről nincs is tudomásunk.³² A szegedi pénzügyintézetek november 26-án kezdték meg működésüket némileg korlátozott tevékenységi körrel.³³ A város pénzügyi hitelügyi gazdálkodásának központja még 1945 januárjában is a városi főpénztár volt.³⁴

A pénzügyteremtés módozatait latolgatta a polgármesteri határozattal október 21-én megalakult Szeged város gazdasági bizottsága is. A gyakorlati élet problémáinak

²⁹ CsmL. Pm. i. 59 015/1944. sz. irat, majd hozzászólva a többi, bankkal kapcsolatos iratokhoz az 59 769/1944. számra. Oltvai Ferenc 1964. 263.; az előbb idézett 27 094 és az 59 769 sz. iratok éve 1944. sajnos már Oltvai Ferenc 1964., Ambrus Béla 1978. és Kupa Mihály 1985. cikkében is helytelenül 1945 szerepel.

³⁰ CsmL. Pm. i. 59 769/1944.

³¹ Ua. és Vál. dok. Csm. mm. 1970. 241—242.

³² Oltvai Ferenc 1964. 263.

³³ Dm. 1944. nov. 30. 4. p. Megindul az élet a szegedi pénzügyintézeteknél

³⁴ Oltvai Ferenc 1964. 264.; Munka, 1945. január 21. 2. p.

megoldását segítő testület december 7-i ülésén javaslatot is tett: „...,A város gazdasági bizottsága újra foglalkozott az orosz hadsereg által nagytömegben forgalomba hozott 1000-es bankók által előállott visszás helyzettel, ami a gazdasági életben komoly fennakadást okoz, mert az ezres tömegek mellett hasonló minőségű váltópénz alig került forgalomba. Tudtunkkal a város hatósága már többször tett eredménytelenül előterjesztést arra, hogy a szükséghez képest az orosz hadsereg által az ezresek mellett kellő váltópénz is hozassék forgalomba. Mivel a kérdés nézetünk szerint halasztást nem szenvedhet, javasoljuk Polgármester úrnak, hogy egyelőre 500.000 P értékű városi váltópénzt nyomasson és hozzon forgalomba 50, 20 és 10 pengős címletekben. Nagyobb címletet azért nem javaslunk, mert ezen pénzek váltópénz jellegét kívánjuk domborítani, és azért is, mert a pénz előállításához szükséges klisék tudtunkkal még a múlt háború utáni időből 50, 20 és 10 pengős címletek részére, a kultúrpalotában készen fekszenek. Mivel a technikai keresztülvitel is időt vesz igénybe, kérjük az elvi döntés mielőbbi meghozását.

Ezen kiadandó váltópénz ellenében javasoljuk, hogy ugyanannyi mértékű orosz kibocsájtású ezres helyezettsek a város pénztárába zároltan letétben.”³⁵

A bizottság igyekezete érthető és dicsérendő, ám úgy látszik, hogy a részletek végiggondolásával nem volt idejük foglalkozni. Feltétlenül gondot jelentett volna ugyanis a pénzek kibocsátásával azok elfogadtatása az amúgy is zavaros pénzforgalomban. A pénzek használata, értéke, elterjedése ugyancsak kérdéses. Ki adott volna bármit is olyan pénzért, ami csak Szegeden érvényes, hiszen a környék városai-
val való megegyezés a pénzek elfogadásával kapcsolatban szóba sem került, nem is kerülhetett? Felületes a bizottság értesülése arról is, hogy a korábban kibocsátott városi pénzek kliséi megvannak és felhasználhatók, már csak azért is, mert azok koronára szóló pénzjegyek voltak. Nem csoda, hogy a javaslat hivatalos úton nem is jutott tovább.

Tudomásunk van azonban még egy kísérletről. Mialatt a polgármester a szovjet hadsereg Szeged városi parancsnokához fordult a Vörös Hadsereg által kiadott apróbb címletű papírpengősök forgalomba bocsátásáért és más — ismertett — módokon próbált pénzt szerezni, addig a volt polgármester, Pálffy György a maga módján gondolta a pénzügyi helyzet megoldását. Pálffy György október 18-tól helyettes polgármester, majd 1945 novemberétől főispán és közellátási kormánybiztos volt. Visszaemlékezése során elismerte, hogy a Szeged felszabadítását követő 1-2 hónap eseményei ellenére, politikai tájékozatlansága miatt helytelen következtetést vont le.³⁶ A felszabadítás tényét megszállásnak fogta fel, ezért azt gondolta, hogy úgy mint 1919-ben Szeged francia megszállása idején, a város vezetőinek a kötelessége elsősorban a váltópénzhiányon segíteni. Bízott abban, hogy személyes kapcsolatai révén gyorsan jelentősebb költségek nélkül, szükségpénz kibocsátásával és forgalomba hozatalával kiküszöbölheti az aprópénzhiányt. Ezenkívül éppúgy, mint 1919-ben, a város egyúttal nagy összegű visszafizetési kötelezettségtől is megszabadul a pénzek elpusztulása, elkallódása, be nem váltása révén.

Pálffy György előrelátóan kívánt cselekedni. A pénzügyi osztály vezetőjével előkerestette és tanulmányoztatta az 1918—19-es szegedi szükségpénzek elkészítési terveit, tanácsi határozatait, a nyomda munka, felügyelet, ellenőrzés és a forgalomba hozatal módját. Nem véletlen tehát, hogy az 1944—45-ös állítólagos szegedi szükségpénz tervezetéhez készült szöveg és ügymenet leírása,³⁷ ami bekerült a nu-

³⁵ CsmL. Sz. v. gazd. b. jkv. 1944. dec. 7.

³⁶ Huszka Lajosnak tett szóbeli nyilatkozata 1967-ben.

³⁷ Ambrus Béla 1978. 12—18.

mizmatikai szakirodalomba, nagymértékű hasonlóságot mutat az 1918—19-es törvényes határozatok mondataival, elképzelésével.³⁸

A szegedi szükségpénz előállítására és forgalomba hozatalára tett kezdeményezést hivatalos megerősítés híján magánakciónak kell tekintenünk. A hirdetménytervezet nem jutott a szegedi tanács közgyűlése elé jóváhagyás végett. A tervezetben említett személyek, akik aktív részesei lettek volna a pénzkibocsátásnak, semmit sem tudtak a tervről, ill. feladataikról. Az azóta már sajnos elhunyt, 1944—45-ben felelős tanácsi és pártvezetőket, sőt a polgármestert sem avatta be Pálfy a tervezésbe, csupán a pénzügyi osztály vezetőjét és a nyomda üzemvezetőjét.

A tervezet ezután került volna a Nemzeti Bizottság, majd a tanácsülés elé, támogatás esetén a pénzügyminiszterhez. Bár mindezen szervek beleegyezésére, jóváhagyására való hivatkozás szerepel a — tulajdonképpen — piszkozati, majd a kijavított tervezeten, amelyet a tanácsi határozatok hivatalos papírjára (előadási ív) gépeltek, ezek egyikén sem található azonban egyetlen hitelességet igazoló, hivatalos személytől származó aláírás vagy pecsét sem. Ez csak azt jelentheti, hogy a tervezet hivatalosan egyáltalán nem tárgyalták. Erre utal még levéltári elhelyezése is, mert a keletkezett iratokat az 1919-es dokumentumokhoz csatolva tették vissza.³⁹ Még az ugyanitt található pénzrajzok, tervek létéből sem vonhatunk le messzemenő következtetéseket.

Az eddig előkerült és feltárt iratok és visszaemlékezések alapján azt állapíthatjuk meg, hogy nincs olyan hitelt érdemlő írás, okmány, adat, ami az 1944—45-ös szegedi szükségpénztervezettel kapcsolatban az alábbiak bármelyik pontját is cáfolná: 1. nem alakult hivatalos bizottság a szükségpénz kibocsátásának előkészítésére; 2. nem született jóváhagyott, de semmilyen egyéb határozat sem a szükségpénz kibocsátásáról; 3. a számvevőség hivatalosan nem kért és nem fogadott (nem fogadhatott) el nyomdai ajánlatot;⁴⁰ semmilyen technikai előkészítés pl. (kőre rajzolás) nem történt.

Felesleges munkától óvta volna meg Pálfy magát és segítőit, ha elképzelését feltárja az e kérdésben illetékes, valamint kellő információkkal rendelkező tanácsi és pártvezetőknek. Együtt talán hamarabb közös álláspontra jutottak volna. Szeged az egész országhoz képest hamar felszabadult, de a folyamat nem húzódott el annyira, hogy egyes területek tartósan elszigetelődtek volna. A napról napra felszabadult országrészek, így Szeged pénzügyi gondjain is egy, vagy országosan több szükségpénz semmit sem segített volna. Nem is még egy újabb pénzre volt szükség, hanem a forgalomba került hadipengők és rubelek tömegek általi elfogadtatására és a visszatartott pénzek előcsalogatására. A harctéri, a gazdasági, a politikai események gyorsan követték egymást. A nagy címletű hadipengők után, ha vonatottan is, megjelentek az apróbb címletek. A szükségpénz tervezéséhez, engedélyezéséhez, kivitelezéséhez több időre s más közgazdasági helyzetre lett volna szükség. A háttérben a szükségpénz kibocsátását szorgalmazó Pálfy György bizonyos mértékig ilyen babérokra

³⁸ Huszka Lajos 1977. 41—44.

³⁹ CsmL. Szeged városi tanácsi iratok 8728/1919.; az 1919-es iratokon belül van egy előadói ívbe fogva az 1944—45-ös magánakció néhány irata, kézzel írt piszkozat, gépelt fogalmazvány. Az előadói íven 714/1945. szám szerepel, de ezen a számon természetesen semmi sincs az 1945-ös iratok között.

⁴⁰ Az említett, tulajdonképpen fiktív 714/1945. sz. iratok között található egy egyoldalas gépelt levél. A dokumentumon nincs dátum, valamint minden beérkezési és iktatási kezelés jelét nélkülözi, ami egyébként megszokott. Ezenkívül nem a régi koronások, hanem a 10 és 20 pengősök mintájára és méretére hivatkozik ellentétben Ambrus Béla 1978. 14.

is pályázott, mint a hiú Somogyi Szilveszter az 1918—19-es szegedi városi pénzek kiadásával.⁴¹

A korábban említett pénzforrásokon kívül lassan azért működni kezdtek a közhivatalok, ahová a közpénzek befolytak, hiszen Szeged 1944 december közepéig végéig a felszabadult országrész központja volt. A szegedi számvevőiségi hivatal vezetője és számvizsgálója részletes kimutatást készített 1945. január 5-én a város 1944. évi, októberi, novemberi és decemberi nagyobb kiadásairól és bevételeiről.⁴² A város járandóságát, az államot és egyéb közületet illető részként a városi adóhivatal a szegedi főpénztárba beszállított 3 222 913 pengő 03 fillért. A javadalmi hivatal által befizetett összeg 391 553 pengő 38 fillér. Búzakölcson-jegyzésből befolyt 488 120 pengő. A Szeged Csongrádi Takarékpénztárból kölcsönkapott összeg 184 697 pengő 50 fillér, összesen 4 287 283 pengő 91 fillér.

A város e bevételekből fizette tisztviselőit, a különféle igazgatási szervek dolgozóit, a rendkívüli kiadások egész sorát. Közmunkákra, hadirokkantak, hadiözvegyek segélyezésére, a polgárórség, a postahivatal, a MÁV üzletvezetőség, az ármentesítő társaság és más üzemek, gyárak alkalmazottai illetményének a kifizetésére 1944 december végéig 2 192 140 pengő 71 fillért adtak ki. A több milliós forgalom kimutatott tételeinek egyenlege pozitív.

A polgármester 1944 decemberében további intézkedésig a korábban elmeneült lakosság bankbetéteit zárta. A város pénzellátása érdekében a pénzintézeteknél elhelyezett összegekből csak azok vehettek ki, akik nem menekültek el.⁴³

1944 decemberétől rohamosan csökkentek az élelmiszer-tartalékok. Ahogy nőtt az áruhiány, úgy emelkedtek az élelmiszerárak. Élelmiszerral a kemény téiben csak a parasztság rendelkezett. Náluk pedig hiányzott a gyufa, só, élesztő, cukor, petróleum, ruha és más, sokféle iparcikk. A váltópénzhiány a piacon az élelem- és áruhiányból következett, mint az árdrágítás leplezője. A pénzfajták közötti válogatás előbb zavart keltett, majd növelte a gazdasági anarchiát. Az áremelkedés a gazdasági egyensúly felborulásához nagymértékben hozzájárult. A „feketetés” terjedése végső soron az infláció fokozódásához vezetett. A nincstelenség miatt a hatóságok élelmet kértek, követeltek természetesen a hivatalosan maximált áron, de az egyes üzleteket ellenőrizni nem tudta.⁴⁴ Mindezen nem változtatott az az egyébként nagy jelentőségű tény sem, hogy december 22-én Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány.

A piacon uralkodó viszonyok, a pénzekkel kapcsolatos kívánságok és feltételek a munkások körében elégedetlenséget váltottak ki. 1945. január 16-án a Magyar Kender-, Len- és Jutaipari RT. üzemi tanácsa és gyárvezetője kérelemmel fordult Szeged polgármesteréhez. „Kérjük szíves intézkedését a környező falvak előljáróságával egyetemben, hogy az orosz katonaság által kibocsájtott bankjegyeket, valamint rubel bankjegyeket a lakosság fizetési eszközül elfogadja. Munkásainkat így is a leg-

⁴¹ 1918—19-ben 18 helységben adtak ki városi szükségpénzeket. (Ambrus Béla 1979) Ha nem is mondhatjuk, hogy feltűnő hasonlóságot fedezhetünk fel, mindenesetre elgondolkodtató, hogy az 1944—45-ben szükségpénzt kibocsátó vagy tervező 12 város közül 6 van olyan, ahol 19-ben is kiadtak pénzt. Véleményünk szerint tehát a második világháború után inkább ott készültek pénzt kiadni, ahol korábbi tapasztalattal rendelkeztek, ill. ahol a régi tisztviselők közül még többen aktívak voltak. Kupa Mihály 1985. idézett összefoglalása alapján + Budapest, + Debrecen, Gödöllő, Kalocsa, + Kaposvár, Kiskunhalas, Mezőtúr, Mohács, + Pécs, + Szeged, + Szekszárd és Szigetvár adott ki, vagy készült kiadni szükségpénzt 1944—45-ben A + jellel jelölt helységekben volt 1919-es példa.

⁴² CsmL. Szegedi számvevőség iratai 75/1944.; Vál. dok. Csm. mm. 1970. 292—293.

⁴³ CsmL. Pm. i. 62 829/1944.; Vál. dok. Csm. mm. 1970. 279—280.

⁴⁴ Dm. 1944. dec. 2. 4. p A piaci árak megállapítása; Dm. 1944. dec. 10. 2. p. Miért emelkedett egyes közfogyasztási cikkek ára?; Dm. 1944. dec. 13. 4. p. Tejtermékek ára; stb.

nagyobb nehézségek árán tudjuk kifizetni aprópénz hiányában, de a kereskedők és főképpen a falusi lakosság a fent említett bankjegyeket el nem fogadja és így alkalmazottainknak nem áll módjában a szükséges élelmiszereket és egyéb közszükségleti cikkeket beszerezni.”⁴⁵

A Dohánygyár üzemi tanácsa és igazgatója január 30-án fordult a polgármesterhez a következő levéllel: „...,azon kérelemmel fordulunk a Szabad Szakszervezetek vezetőségéhez, hogy a gyári pénztárban levő 90 drb. ezer pengősök felváltásában illetékes hatóságoknál eljárni szíveskedjék.

Indulásul megemlítjük, hogy mi már több ízben és több helyen jártunk ezen ügyben, megemlítem, hogy a gyár orosz katonai parancsnokát is már felkértük ezen ügy támogatására, de mind ez ideig semmi eredményt nem értünk el.

Jelenleg az a helyzet, ha sürgős segítséget nem kapunk úgy, mintegy 360 munkásnak a fizetését a jövőben biztosítani nem tudjuk...”⁴⁶

1945. január 31-én a szegedi polgárőrség bizalmi testületének vezetősége határozatot fogalmazott meg, s azt eljuttatta a polgárőrség főfelügyelőjéhez. „A leg-sürgősebben szigorú intézkedésre van szükség olyan értelemben, hogy az orosz, valamint a régi és új kibocsátású magyar pénzjegyeket Szeged városában mindenütt elfogadják. Az üzletekben és a külső piacon u. i. szabotálás folyik és ennek során a Vörös Hadsereg által kibocsátott pénzt nem akarják elfogadni. Mi polgárőrök, de minden munkás is ezért a pénzért dolgozik, munkaerőnket adjuk érte, a fizetési napokon a legnagyobb örömmel vesszük fel. A meglepetés akkor kezdődik, amikor fizetni akarunk vele és azt mondják, hogy nem tudják felváltani vagy pedig a legkülönbözőbb raffinériával tagadják meg annak elfogadását.

Tisztelettel kérjük tehát, hogy ezt a visszásságot a legilletékesebb fórumnál szóvá-
tanni szíveskedjék. Véleményünk szerint a fegyverszüneti feltételek értelmében a kibocsátott pénzjegyekért az Ideiglenes Nemzeti Kormány felelős, aki pedig a fegyverszüneti feltételeknek idevonatkozó részét vonakodik teljesíteni, hazaáruló és ellensége az új, szabad, független, demokratikus Magyarországnak.”⁴⁷

A dohánygyáriak levele a pénzek felváltását, a másik két levél viszont a pénzek elfogadási kötelezettségének betartását szorgalmazta. A polgárőrség levelében már egy újabb, döntő mozzanat is megjelenik. Hivatkoznak az Ideiglenes Nemzeti Kormány felelősségvállalására és a fegyverszüneti feltételek teljesítésére.

1945. január 20-án Magyarország képviselői aláírták Moszkvában a fegyverszüneti egyezményt, amelyben elfogadják a Szovjetunió és szövetségeseinek a feltételeit. Az egyezmény szövegét a Délmagyarország január 23-i számában olvashatta mindenki részletesen, két oldalon. Az egyezmény 11. pontjához járuló függelék előírja: „A magyar kormány kivonja a forgalomból és beváltja a szövetséges szovjet főparancsnokság által megállapított időben és feltételek mellett mindazt a valutát, amelyet a szovjet főparancsnokság magyar területen forgalomba hozott és ezt a forgalomból kivont valutát minden ellenszolgáltatás nélkül átadja a szovjet főparancsnokságnak. Nem engedi meg a külföldi vagy belföldi magyar követelések átadását idegen államoknak, vagy idegen állampolgároknak.”⁴⁸

Ilyen körülmények között a városi szükségpénzek kibocsátása országszerte fokozta volna a zűrzavart. De a gazdasági és politikai helyzetet nyilvánvalóan mérlegelő vezetők részéről is csak, vagy elsősorban a nyereség miatt merülhetett föl a

⁴⁵ CsmL. Pm. i. 03158/1945. Az irat február 9-én került irattárba „tudomásul véve” megjegyzéssel.

⁴⁶ CsmL. Pm. i. 03308/1945. Az irat február 9-én került irattárba mint „nem teljesíthető”.

⁴⁷ CsmL. Pm. i. 03038/1945. Az irat febr. 3-án érkezett.

⁴⁸ Dm. 1945. jan. 23. 1—2. p. Aláírták Moszkvában a fegyverszüneti szerződést.

gondolata.⁴⁹ A Vörös Hadsereg parancsnoksága is ellenezte volna. Két adatunk van csupán erre vonatkozóan. Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány kérése ellenére nem engedélyezték szükségpénz kibocsátását.⁵⁰ A másik adat a szekszárdi utalványjegyek kibocsátásának történetében bukkan fel: „...„A váltójegy-kibocsátás miatt a lakosság részéről nem érkezett fellebbezés, azonban a hirdetményeket figyelemmel kíséző szovjet városparancsnokság, értesülve a képviselőtestület szándékáról, kifogást emelt a szükségpénzek nyomása ellen és megtiltotta kiadásukat.”⁵¹ A január 31-i keltezésű pénzek mégis megjelentek az éppen a helyszínen tartózkodó magas rangú magyar politikusok közbenjárásának eredményeképpen, de felsőbb törvényes hatóság engedélye nélkül.

A fegyverszüneti egyezmény közzététele után mindenképpen változik a kép Szegeden mind a sajtó, mind a hatóság részéről. A sajtóban több magyarázó és népszerűsítő cikk jelenik meg a pénzügyekről. Hivatalos intézkedés is történik.

Az 1945. február 3-án 11 fő részvételével megtartott tanácsülésen Dénes Leó helyettes polgármester többek között „ismertette, hogy a városban az oroszok által kibocsátott pengőt csak diszázsióval fogadják el sok helyen a régi kibocsátású papír és fémpénzeket a lakosság visszatartja, ennél fogva aprópénz hiánya miatt a gazdasági vérkeringés zavarokat szenved.

Minthogy a forgalomban levő, vörös hadsereg által kibocsátott papírpénznek éppolyan nagy és jó értéke van, mint a korábbi kibocsátású magyar pénznek, vagy pedig a rubelnek, ennél fogva a tanács felkéri a püspököt, a tankerületi főigazgatót, a pártok vezetőit, hogy felvilágosító beszédek tartásával a lakosságot a forgalomban levő összes pénzek értékállandóságáról és egyforma jóságáról tájékoztassák.”⁵² A jegyzőkönyvet egy kivétellel mindenki aláírta.

A tanácsulást követő napon el is készült a levél, amelyet a Független Kisgazdapárt vezetésének, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Polgári Demokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt Szegedi Szervezete, valamint a Szakszervezeti Bizottság vezetésének küldtek el:

„Felelőtlen elemek a vörös hadsereg által kibocsátott magyar pengő, rubel értékállandóságát igyekeznek aláásni és ezzel a gazdasági vérkeringésben zavarokat okozni.

Az elmúlt világháborúban is a spekulánsok és hazánk ellenségei a határokon kívülről is igyekeztek a rendet, konszolidációt, helyreállítást mindenben megakadályozni és akkor is egyik fegyver kezükben az akkor forgalomban levő pénz értékállandóságának aláásása volt. (:kék pénz, fehérhátú pénz:) Sikerült is különösen a falusi lakosságot félrevezetni és zavarokat okozni, pedig jól emlékezhetünk rá mindannyian, hogy semmi komoly alapja nem volt.

A lélektelen aknamunkának eredményeként a hozzám benyújtott jelentések szerint a gazdatársadalom, sőt a város kereskedőtársadalmának egy része is vonakodik elfogadni az orosz hadsereg által kibocsátott papírpénzt, illetve azt csak diszázsióval fogadja el. A magyar hatóságok által kibocsátott papír és fémpénz eltűnt a forgalomból és ezzel a pénzpiacon és a vásárlás terén nagy nehézségek mutatkoznak.

A lelketlen aknamunkának mint mindannyian tudjuk semmi alapja nincs, mert mint korábban, úgy most is a magyar állam felel teljes egészében úgy a korábban kibocsátott papírpénz, mint az orosz katonai parancsnokság által kibocsátott papírpénzért és azt mindenkor teljes névértékben beváltja.

⁴⁹ Lásd 41. sz. jegyzet

⁵⁰ Rádóczy Gyula 1984. 103. A tervezett pénz kelte 1945. jan. 18.

⁵¹ Berta József 1986. 21.

⁵² CsmL. Tanácsulési jkv. 1945. febr. 3.

Felkérem a Tekintetes Vezetőséget, ismeretterjesztő felvilágosító gyűlések, előadások rendezésével hasson oda, hogy úgy a városi, mint a tanyai lakosság meggyőződjön arról, hogy úgy a vörös hadsereg által kibocsátott pengő, mint a magyar hatóságok által kibocsátott papír és fémpénz épen olyan jó és állandó értékű, mint a rubel vagy bármely más valuta.”⁵³

Az irat levéltári példányán hátiratban még két kiegészítést olvashatunk. Az egyik dr. Hamvas Endre csanádi püspöknek, a másik pedig a Királyi Tankerületi Főigazgatóságnak szolt. „A pártvezetőségekhez intézett levelem egy példányát csatoltan tisztelettel átnyújtom azzal a kéréssel, hogy az abban foglaltakról a lelkipásztorok útján úgy az iskolákban, mint a templomok szószékeiről a város lakosságát tájékoztatni méltóztassék.

Felkérem Püspök Urat, hogy a szószékről ne az átiratomat méltóztassék felolvasatni, hanem az átirat szellemének megfelelő felvilágosító beszédet intéztessen a hívekhez.” Ugyanilyen értelmű a tanerőknek szóló kérés is az iskolai és az iskolán kívüli népművelés alkalmaira.

Az újságban egyre többet foglalkoznak a pénz kérdésével komoly, de még kedélyes formában is. Juhász Mária egy nagyobbacska gyermek villamosutazásáról ír, akit a kalauz le akar szállítani, mert csak gyermekjegyre van pénze. Észreveszi ezt egy ugyanott utazó szovjet katona, és egy rubelt ad a fiúnak. ....„A kisfiú a „nagy” pénz láttán meghökken s szólni akar. A katona mosolyogva mentegetődik: Kidsi nincs.”⁵⁴

Csányi Piroska a koldus helyzetérzékeléséről ír: ....„Az utóbbi időben baj van az aprópénzzel, meséli tovább az öreg. Sokan kiveszik erszényüket, kigombolják kabátjukat, a zsebükbe nyúlnak és akkor veszik észre, hogy nincsen aprópénzük. Megesik, hogy megkérdezik: váltani nem tud? Ha van aprópénzem, szívesen váltok, de sajnos az aprópénz egyre kevesebb... ..Van, aki papírpénzzel adakozik. Legtöbb az egyrubelesem. Ezzel ajándékoznak meg a ruszkiak... Megismerem, melyik pénz való ruszki soldáttól. Ez is, ez is, mutat fel két rubelest és egy vörös pengőt, mind gyűrött...”⁵⁵

A pénz körüli bizonytalanságot igyekeznek csökkenteni a Délmagyarország február 9-i számának vezércikke. Vannak, akik „mindenképpen zavart, bizalmatlanságot akarnak kelteni, hogy ezzel megnehezítsék az ország talpraállításáért indított gigászi munkát...” írják.⁵⁶ László Iván Hol is kezdjük? című cikkében a pengő stabilitásának fontosságát fejtegeti. „Ajánlatos volna, ha a kormány a stabilizáció érdekében olyan nemzetközi megállapodásokat dolgozna ki, amelyek a pengő árfolyamát bizonyos állandó árfolyamhoz rögzítenék... ..akkor az előttünk álló nehézségek sokkal kisebbek lennének...” állapítja meg.⁵⁷ Az Egy régi előfizetőnek szóló írás a szegedi közönséget is hibáztatja a különböző pénzek el nem fogadása miatt, mert ez a magatartás...” lehetőséget nyújt a zavarkeltésre, a sötét célok szolgálatába állított tervszerű árdragításra és így passzív magatartása is aktív népellenes bűncselekmény...”⁵⁸

A közhangulat bizony elég rossz a pénzekkel kapcsolatban. Nem sokat segített ezen a magyar fegyverszüneti bizottság tagjaként Moszkvában járt dr. Balogh István államtitkár és más vezetők színházban tartott beszámolója sem. Ismertették az

⁵³ CsmL. Pm. i. 3038/1945.

⁵⁴ Dm. 1945. febr. 1. 3. p. Juhász Mária írása a Napjaink tárca-rovatban

⁵⁵ Dm. 1945. febr. 20. 7. p. Csányi Piroska: A kolduskenyérről beszél az öreg kéregető

⁵⁶ Dm. 1945. febr. 9. 1. p. (m.): A pénz körül

⁵⁷ Dm. 1945. febr. 11. 6. p.

⁵⁸ Dm. 1945. febr. 22. 1. p.

anyagi és politikai feltételek egyes részleteit. Az elhangzottakról — többek között — így idézik Balogh István szavait: ... „Néhány ábrándozót kell még álmából felkelteni. Vannak közöttünk olyanok, akik látván saját nyomorúságunkat, olyan országok felé sóhajtoznak, amelyeket az angolszász nagyhatalmak szabadítottak fel. Ezek bizonyára nagy jólétben élnek, — gondolják ők — és nincsenek semmiféle gondjaik.

Tájékoztatásul csak néhány adatot: amint nálunk a vörös hadsereg nyomott pengőt, éppúgy az angolszászok is, például Olaszországban nyomják a lírát — nem tudom, hogy mennyit —, de azt tudom, hogy január 1-ig a megszálló csapatok által forgalomba hozott líra 31 milliárd volt ... (Rómában) A kenyér napi fejadagját a napokban emelték föl 20 dekára ...”⁵⁹

Természetesen az újságban sem egyszerűen csak leírták a pénzek körüli zűrzavart, hanem keresték az okokat is. Az elemzésekben többször említik a lelketlen uzsorásokat, akik ötszörösére verik fel az árakat. Egyre többször esik szó arról is, hogy ... „Izgatás ez, aljas aknamunka, amelynek célját ne keressük az egyéni meggazdagodás vágyában, mert tudatos politikai és gazdasági szabotázs ez. Pénzrontás és árdrágítás, amelynek célja most nem a jólétre törés, nem a vagyonszerzés, hanem a magyar nép demokráciára, szabadságra és rendre törő munkájának tudatos akadályozása” — írta Szirmai István.⁶⁰

A Vörös Hadsereg pénzei iránti bizalom aláásásának egyik jele a propaganda-pénzek terjesztése. Ez a módszer szintén ismert az 1919-es időkből.⁶¹ Most a Vörös Hadsereg által kibocsátott 100 pengős papírpénz egyszerű, de hű nyomdai másolatai jelentek meg. Az előoldalon a sötét színű képnymat igen hasonlít az eredetihez, a középső terrakotta színű alapnyomat azonban piros és rajza is gyenge utánzat. Ezen kívül az alapnyomat színével egybe nyomva látható a pénzimitáción a sorozat betűjele és a sorszám.

A hátoldal zöldes alapnyomat mintázatára nem a pénz rajza van nyomva, hanem a propaganda szövege. A pénzjegy három sarkában 100 Pengő? felirat, a negyedik sorokban pedig NEM 100 Pengő olvasható. Középre több sorban többféle betűtípussal a következőket nyomtatták: „Csak egy darab papír, / semmire sem való, mint ugyanaz a papír amit a vörös hadsereg parancsnok- / sága a megszállt magyar területek lakosságának kiad, — nagyon természetes, / hogy ennek a papírdarabnak semmi fedezete és értéke nincsen. / EGY ILYEN RONGY PAPÍRDARABÉRT KELLJEN NEKED DOLGOZNI? / EZÉRT A RONGY PAPÍRDARABÉRT KELLJEN A MUNKÁD GYÜMÖLCSÉT ÁRUBA BOCSÁJTANOD? / EGY OLYAN RONGYÉRT AMIÉRT TE KÉSŐBB SEMMIT SEM KAPHATSZ? / SEGÍTS ÉS KÜZDJ ellene te is, hogy a fajtádat a magyar népet így ki ne / foszthassák: / Harcolj ellene SZOVAL SZÍVVEL és FEGYVERREL!”⁶²

A propagandapénz eredetéről nem tudunk. Korabeli előfordulási gyakoriságát sem ismerjük, hiszen háborús viszonyok közepette minden ellenséges propagandaanyagot megtartani veszélyes dolog. Mindenesetre voltak jelei egyrészt a nyilas hangulatkeltésnek, másrészt a reakciós erők próbálkozásainak is. Októberben pl. a Felsőváros területén újságból kivágott nyilaskeresztes jelvényeket szórtak szét. Ugyancsak októberben születtek még német—magyar katonai tervek is Szeged visszafoglalására.⁶³

⁵⁹ Dm. 1945. febr. 6. 4. p. Balogh István dr. államtitkár nagygyűlésen számolt be a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokról; lásd még 17. sz. jegyzet

⁶⁰ Dm. 1945. márc. 23. 1. p. Sz(irmai) I(stván): Lelketlen...

⁶¹ Ambrus Béla 1967. 251—253.

⁶² Gyűjtők körében 4-5 darab ismert. Egy példány a szegedi Móra Ferenc Múzeum numizmatikai gyűjteményében Huszka Lajos ajándékaént.

⁶³ Kanyó Ferenc 1981. 59—71.

A váltópénzhiányról és a pénz értékéről változatlanul folytak a viták és polémiák. A szegedi Nemzeti Bizottság február 3-i ülésén Komócsin Mihály tette szavá ezt a gondot, amely „katasztrofális méreteket ölt”. Balogh István válasza szerint: „Sajnos a kormány ezt mind ismeri, de teljesen tehetetlen, mert a kormány egy fillér nélkül áll...”⁶⁴ A Nemzeti Bizottság február 27-én jegyzőkönyvében rögzíti: „...kifejezésre juttatja nagyfokú elégedetlenségét a pénzügyi kormányzat tanácstalansága fölött, amelyet a Pénzügyminisztérium a gyakorlati pénzügyi kérdések megoldása terén tanúsít. Éppen ezért a Nemzeti Bizottság felhívja a pénzügyi kormányzat figyelmét arra, hogy mind a megfelelő váltó aprópénzrel való ellátás kérését, mind pedig a pengő és rubel között a magyar gazdasági élet súlyos hátrányára fennálló egyoldalú aránytalanságot a legsürgősebben rendezze.”⁶⁵

1945 első hónapjaiban a koalíciós pártok között nem volt teljes az egyetértés a gazdasági élet, a pénzforgalom zavarainak megszüntetése, az infláció megfékezése kérdésében. A megoldásra váró feladatok közötti fontossági sorrend és a tennivalók módozatainak tekintetében eltértek az álláspontok. Halmozódtak a pénzkérdésnél lényegesebb tennivalók, új közigazgatás és hatalmi szerv megteremtése, termelés beindítása, új hadsereg szervezése, a földkérdés rendezése, a hatalomért folyó politikai harc stb.

A munkáspártok és a szakszervezetek képviselőinek véleményével ellentétben⁶⁶ a többi pártok szószólói, sok esetben a közvélemény is a pénzügyi apparátust, a pénzügyminisztert támadták tanácstalansággal, tétlenséggel vádolva. A fegyverszüneti egyezmény nyilvánosságra hozatala után is a pengő, rubel, hadipengő közötti aránytalanságokat elemezték azok, fedezetét kutatták. A gazdasági helyzet súlyosbodását a pénzkérdés tisztázatlanságával akarták magyarázni. A realisabban gondolkodók a pénz fedezetét a termelőmunkában, az árutermelésben, az újjáépítés serkentésében látták.⁶⁷ A jelenségek megítélése közvetlenül az események menetében nagyon nehéz. Szirmai István március 2-i vezércikkében azt írja, hogy „Fokoznunk kell a tempót az építés minden vonalán...”, de kritizálja a pénzügyeket. „A városok sora gondol már arra, hogy városi szükségpénzt bocsájt ki és meg is fogja tenni, még ha tudják is, hogy ez nem hoz megoldást, legfeljebb csak pillanatnyi könnyebbséget. Kénytelenek ehhez az eszközhöz folyamodni, mert pénzügyi kormányzatunk tehetetlen, nem képes országos megoldást találni. Inkább tűri azt a pénzügyi anarchiát, ami letagadhatatlanul van éppen pénzügyminiszterünk erélytelensége vagy hozzánemértése folytán...”⁶⁸

A cikkíró pontos látéleletet adott, csupán következtetéseiben túlzott. A háború okozta gazdasági leromlás javításához idő kellett. A pengő és a hadipengő értékét valóban a magyar állam garantálta, de mindkét fajta pénz alapja is ugyanaz volt: a munka és a megmaradt termelési eszközök. Ez azonban pillanatnyilag nagyon kevésnek látszott. Természetesen súlyosbította a helyzetet, hogy az ország nemesfémkészletét, sok más értékkel együtt külföldre hurcolták, ami 1945 májusában amerikai kézre került.

Ilyen körülmények között jogos volt az elvárás, hogy a gazdasági élet rendezéséhez országos megoldást kellett találni. Efelé hatottak az intézkedések és ezt próbálták erősíteni a közvéleményben is. A már említett újságcikkeken kívül szó volt erről a város törvényhatósági ülésén, ahol Dénes Leó kijelentette, hogy ... „A pénzkrisist

⁶⁴ Vál. dok. Csm. mm. 1970. 312.

⁶⁵ Vál. dok. Csm. mm. 1970. 599.

⁶⁶ Munka, 1945. ápr. 22. Tombác Imre: Panaszok

⁶⁷ Munka, 1945. április 8. 1. p. Berényi Árpád: Áralakulások

⁶⁸ Dm. 1945. márc. 2. Sz(jirmai István): Fokoznunk kell a tempót

országosan kell megoldani.”⁶⁹ Ebben a szellemben nyilatkozott a Szegedre látogató dr. Bojta Ernő miniszteri tanácsos: ... „A kormány pénzügyi politikája természetesen nehézségekbe ütközik ugyanúgy az ország gazdasági újjáépítésének kezdeményezése is. Az első legnagyobb jelentőségű lépés ebben a tekintetben a Nemzeti Bank működésének megkezdése, ezenkívül az országos gazdasági tanács felállítása. Ez utóbbi a pártok kiküldötteiből, úgyszintén gazdasági tényezők kiküldötteiből áll. A pénzügyi nehézségeken elsősorban a Szovjetunió segített, két ízben is nagyobb kölcsönt bocsátott a kormány rendelkezésére s ezzel rendkívül mértékben megkönnyítette a kormány szociális tevékenységét...”⁷⁰

A Magyar Kommunista Párt dél-magyarországi titkársága 1945. május 14-én jelentésben összegezte a területén tapasztalt gazdasági, politikai helyzetet. Többek között a pénzzel kapcsolatban ezt írták: ... „Anarchikus jelenségek mutatkoznak területünkön a pénzkérdésben. A három megyében nem azonos értékű a rubel. Szegeden egy rubel 2,50 P, másutt 1,50 P, vagy egyáltalán nincs forgalomban. A pengő különbözősége is igen sok zavart okoz, az őstermelők a vörös pengőt nem szívesen fogadják el. Az aprópénzhiány csökkenőben van.

Sok baj okoz területünkön a Romániából idecsempészett nagy rubelmennyiség. Romániában ugyanis feketepiacon 1 rubelt 1.50 pengőért is megvásárolhatják és azt itt 2.50 pengős árfolyamon hozzák forgalomba.

A falvakban az ipari cikkeket erősen hiányolják. Nagyon hiányzik a vasáru és a textíliák. Itt nincs pénzhiány. Éppen ezért, mert pénzért az annyira hiányolt ipari cikkeket bevásárolni nem képesek, áruikat a falusiak elsősorban ipari cikkekért, ruházatért cserébe adják. A falvakon erősen feljavult a baromfitenyésztés. amit azonban megfizethetetlen árban kínálnak fel a városoknak...

Szegeden április 1-én a létminimumot a szabad szakszervezetek bizottsága havi 210 pengőben állapította meg. Azóta a felállított index szerint, amely 80%-ban a maximális árakat veszi alapul 20%-os drágulás mutatkozik. A május 1-i új bérmegállapítások során Szegeden az ipari munkások átlagos órabérért 5—6 P állapították meg és azóta kénytelenek voltak az index alapján dacára annak, hogy az árak nagy többségének maximális árát vették alapul, újabb 16%-os emelést kieszközölni. A szonmunkások átlagos órabére 5—8 pengő plusz az index alapján kimutatható drágulás.”⁷¹

Még mindig felmerültek a régi problémák. Rovó Mihály gyári munkás azt nehezményezte olvasói levelében, hogy egyes piacozók „csak régi magyar pénzért” hajlandók árujukat adni. Véleménye szerint ez „sokáig nem mehet, az bizonyos, mert elvégre mindennek van határa és ha a húr túlfeszül, el is pattan...”⁷² „Szelei Károly vaskereskedő azt panaszolta, hogy a szegedi kereskedők nem tudják beváltani budapesti bevásárlásaiknál a rubelt, ami ott nem kötelező fizetési eszköz...”⁷³

1945. március 10-ig elévült az 1 és 2 pengős papírpénzek értéke. Április 28—július 16-ig hatféle papírpénzt bocsátottak ki az 5 pengőstől a 10 000 pengősig.⁷⁴ Az aprópénzhiány Szegeden és környékén május közepétől már valóban csökkenőben van. Ennek magyarázata azonban teljes mértékben a gazdasági okokra vezethető vissza.

⁶⁹ Dm. 1945. márc. 20. 2. p. A város törvényhatósága megerősítette állásában a két polgármesterhelyettest.

⁷⁰ Dm. 1945. ápr. 8. 5. p. Dr. Bojta miniszteri tanácsos az időszzerű kormányzati kérdésekről nyilatkozott Szegeden.

⁷¹ Vál. dok. Csm. mm. 1970. 196.

⁷² Munka, 1945. ápr. 22. 2. p. Rovó Mihály gy. munkás: Csak régi magyar pénzért...

⁷³ Dm. 1945. máj. 25. 2. p. Az árak felszabadítása nem jelenti azt, hogy most már tetszés szerinti haszonra kalkuláljanak a kereskedők.

⁷⁴ Leányfalusi Károly—Nagy Ádám 1986. ill. a 11. sz. jegyzet előzménye

RENDELET

Az orosz városparancsnokság utasítására az alábbi rendelkezéseket adom ki:

Mindazok, akik e tárgyban kiadott előző rendeleteim alapján fejezet és közér beszoigáltatási kötelezettségüknek mindezekig elegend nem lettek, kötelesek fejezereiket és közereiket jelen rendeletem megjelenésétől számított 24 óráig belül a városházán lévő orosz katonai őrségnél beszoigáltatni.

A város területén lévő összes rádiók jelen rendeletem megjelenésétől számított 24 óráig belül a városháza közgyűlési termében beszoigáltatandók. Minden rádióra kemény papírlap tüzendő, melyre olvashatóan felírandó a tulajdonos neve és lakcíme.

Az összes üzletek, üzemek, gyárak, közúti villamosvasút, műhelyek, vendéglők, éttermek, működésüket azonnal megkezdeni tartoznak.

Ezeknek zavartalan működését a katonai parancsnokság biztosítja.

Az árakra nézve az 1944. évi október 10-iki állapot az irányadó.

A város egész területén fizetési eszközül a szovjet pénzt is elfogadni.

Egy szovjet rubel értéke tíz pengő.

Minden vendéglő, kávéház, tejszarnok, étkezdé tartozik az átlagos napi szűkösgleten felül 20 adagig többel készíteni és azokat az orosz katonaság részére fenntartani.

Az adagok csak az orosz katonai parancsnokság utalványára szolgáltatathatók ki és az utalványok minden hétfő 5, 10, 15, 20, 25 és 30 napján kifizetés végett a város katonai parancsnokháza felé nyújtandók be.

Az orosz katonaság részéről a jövőben esetleg történő bármely túlkapas, vagy önkényesség, ha az nappal történik, a polgármesteri panaszfelvételi irodában (városháza I. em. 10-as sz. szobában) jelentendő, ha pedig este 18 és reggel 6 óra között történik, az azonnal cirkáló vegyes orosz-magyar őrség felé jelentendő. Az a magyar, aki orosz katonát rablásra vagy fosztogatásra rábír, azonnali halállal büntetendő.

Rendelkezéseim megszegőivel szemben az orosz katonai parancsnokság fogja a szükséges megtorló rendszabályokat alkalmazni.

Szeged, 1944. október 13.

Dr. PÁLFY GYÖRGY
Szeged város polgármestere

1. ábra Polgármesteri rendelet 1944. október 13.

Az áruhiány, az áremelkedés, az infláció, a nagymérvű cserekereskedelem oda vezetett, hogy a filléres és 1-2 pengős összegek a fizetéseknel már jelentéktelenné váltak. A háborút előidézők, az üzérkedők, a feketézők lerontották a pénz értékét, így véget értek az aprópénzhiánnyal kapcsolatos gondok.

Az ország felszabadítása után nyugatra szállított nagy összegű pengő bankjegyek visszaáramlásának megakadályozására a kormány rendeletet adott ki. Mivel a kivitt bankjegyek igen tekintélyes része 1000 pengős címletekből állt, az 1943. feb-

Szeged város polgármesterétől.

Hirdetmény

Folyó évi október 13-án kifüggesztett rendeletben a szovjet rubel és pengő értékviszonya tévesen lett feltüntetve.

Közhírré teszem, hogy egy szovjet rubel értéke körülbelül 2·50 pengő (Kettő pengő ötven fillér.)

Megnyugtatóul közlöm a város lakosságával, hogy a MAGYAR NEMZETI BANK a szovjet rubelt befogja váltani, a szovjet rubelt közpénztárban fizetési eszközül elfogadják, ezért a szovjet rubelt el kell és nyugodtan el is lehet fogadni.

Szeged, 1944. október 17.

Dr. VALENTIN ÁGOSTON
polgármester

2. ábra Polgármesteri hirdetmény 1944. október 17.

Szeged város polgármesterétől.

RENDELET

Az orosz katonai Parancsnokság utasítására nyomatékosan ismételten figyelmeztetem a város lakosait, hogy

**egy szovjet rubel értéke 2·50 pengő. (Kettő pengő ötven fillér).
1 pengő értéke pedig 40 kopek.**

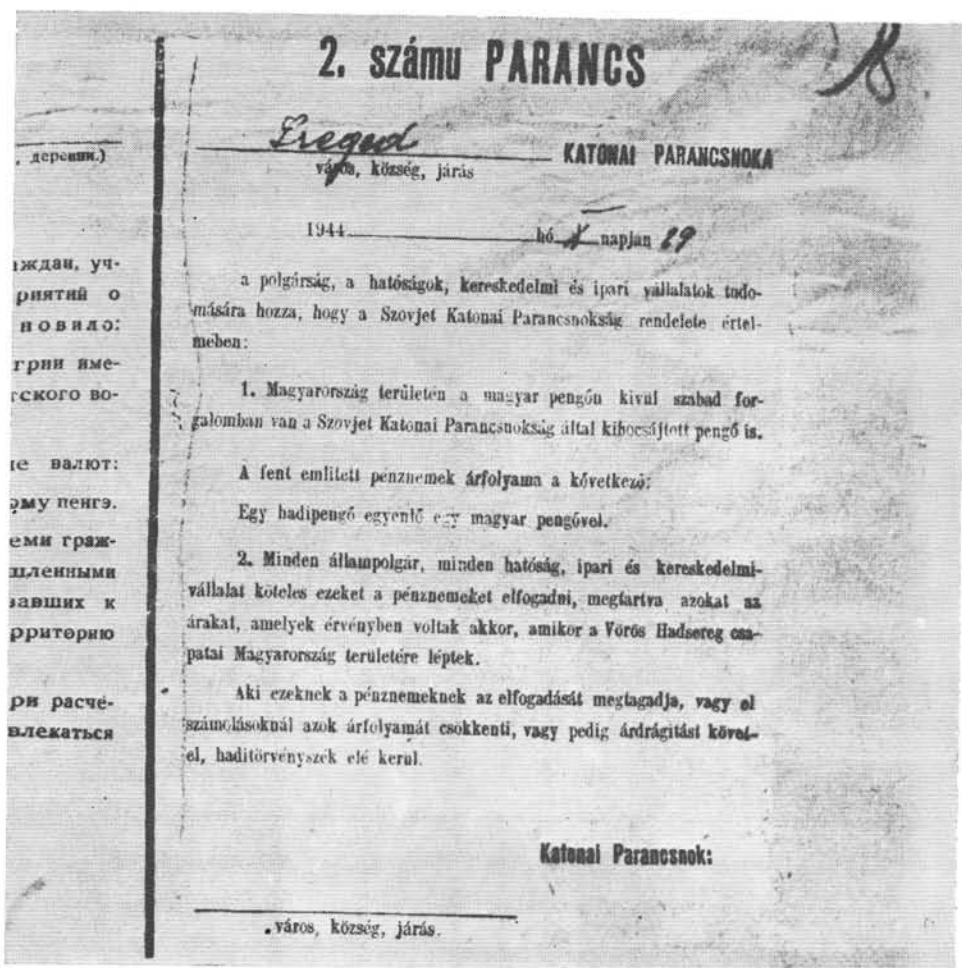
Nyomatékosan ismételten felhívom a város lakosait, hogy a szovjet rubelt fizetési eszközül mindenki köteles elfogadni úgy az üzletekben, mint a piacokon, vagy bárhol.

Azon személyek ellen akik a szovjet rubelt nem fogadják el, vagy pedig nem a jelen rendeletben közölt átszámítási kulcs alapján számítják át, azokkal szemben az orosz katonai parancsnokság a legszigorúbb eljárást folyamatba teszi.

Szeged, 1944. október 20.

DR. VALENTIN ÁGOSTON
polgármester

3. ábra Polgármesteri rendelet 1944. október 20.

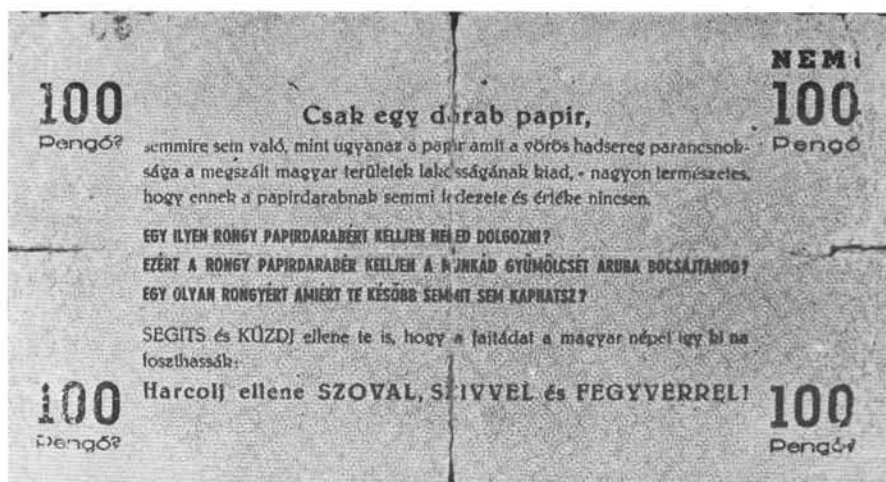
4. ábra A szovjet katonai parancsnokság orosz—magyar nyelvű 2. sz. parancsa 1944. október 29-re keltezte

ruár 24-i keltű ezreket 1945. június 14-én kivonták a forgalomból.⁷⁵ A rendelet nem vonatkozott egyik Vörös Hadsereg által kibocsátott hadipengőre sem. Ezek forgalmát csak 1946. február 28-án szüntették meg.⁷⁶

Még egy intézkedés történt vizsgált korszakunkban a pénzforgalom egységesítése, egyszerűsítése érdekében. 1945. június 16-án reggel 8 órától kivonták a forgalomból a rubelt Szegeden. E nap után sem a közpénztárak, sem magánfelek nem fogadták el fizetesképpen. A pénzek lakosságtól való beváltása kissé bonyolult módon volt megszervezve. A hirdetmény sok helyet nevezett meg (adóhivatal, posta, pénzintézetek), ahol elismervény ellenében egyelőre személyenként 500 rubel összegig

⁷⁵ Leányfalusi Károly—Nagy Ádám 1986. 71—75.; Dm. 1945. jún. 13. 2. p.

⁷⁶ Leányfalusi Károly—Nagy Ádám 1986. 118.

5—6. ábra A Vörös Hadsereg által kibocsátott 100 pengős mintájára készített propagandapénz elő- és hátoldala

letétbe helyezhette mindenki a birtokában levő rubel bankjegyeket. 1945. június 20-án kezdtek meg a beváltást 2,50 pengő árfolyamon (1 rubel = 2,50 P).⁷⁷ A letétbe helyezés mellett azért döntött a város vezetősége a pénzügyi szervekkel való előzetes megbeszélés alapján, hogy ne zúduljon Szegedre a környék és még távolabbi vidék egész rubel-bankjegy állománya. Június 28-ig 4 500 000 rubel értékű bankjegyet vettek át.⁷⁸

A felszabadulás utáni Szeged gazdasági életét, pénzügyeit nem lehetett s nem is lett volna célszerű elkülöníteni a környékétől. Az ország folyamatos felszabadítása

⁷⁷ Dm. 1945. jún. 17.; A beváltásról: Dm. 1945. jún. 20.

⁷⁸ CsmL. Pm. i. 19 691/1945.

nyomán újabb és újabb nehézségek adódtak, jöttek vissza az elmenekültek, Budapest felszabadulásával óriási felvevő piac nyílt meg. A háború általános pusztítása után a nehezen meginduló új életnek óriási nehézségeket kellett legyőznie. A feltartóztatatlanul romló pénzügyi viszonyok országosan éreztették hatásukat. 1945 közepétől egyre nyilvánvalóbban fokozódott az infláció, amely merőben új problémákat vetett fel a városi, gazdasági, pénzügyi élet szervezésében.

IRODALOM

Ambrus Béla

- 1967 A szegedi fehérpénzek. MFMÉ 1966—1967. Szeged, 243—254.
 1978 Szeged város szükségpénze 1945-ből. Az Érem, XXXIV. (1978) 1. sz. 12—16.
 1979 A Magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere. Bp.

Berta József

- 1986 Szekszárd szükségpénzei 1945-ből. Az Érem, XLII. (1986) 1. sz. 19—26.

Fenyvesi István

- 1984 Fölszabadítók és tanúságtevők. S-kM. 4. sz. 160—163.

Gaál Endre

- 1957 Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Historica I. 3—24.

Huszka Lajos

- 1977 Szegedi szükségpénzek 1918—1919. S-kM. 1—4. sz. 41—44.

Kanyó Ferenc

- 1981 Német—magyar katonai tervek Szeged visszafoglalására 1944 októberében. MSZMP Csm. B. Okt. Ig. Évk., Szeged, 59—71.
 1983 Szeged stratégiai légitbombázásai 1944-ben. MSZMP Csm. B. Okt. Ig. Évk., Szeged, 153—178.
 1984/1. Szeged kiürítése a fölszabadulás előtt. S-kM. 4. sz. 145—159.
 1984/2. Az élet újraindulása Szegeden. Pártélet, 10. sz.
 1985 A felszabadulás—sorsforduló Csongrád megyében. MSZMP Csm. B. Okt. Ig. Évk., Szeged, 27—24.

Kupa Mihály

- 1985 Felszabadulásunk pénzei (1944—1945) Honismeret, 2. sz. 9—13.

Leányfalusi Károly—Nagy Ádám

- 1986 Magyarország fém- és papírpénzei. A pengő pénzrendszer 1926—1946. Kecskemét

Oltvai Ferenc

- 1964 Szeged közigazgatása a város felszabadulásától az ország felszabadulásáig (1944. okt. 11.—1945. ápr. 4.) I—II. Levéltári Közlemények 35. (1964) 71—97.; 247—271.

Pick Albert

- 1980 Standard Catalog of World Paper Money. München

Rácz János (szerk.)

- 1970 Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1944. szept.—1945. okt. Szeged,

Rádóczy Gyula

- 1984 A legújabb kori magyar pénzek (1892—1981) Bp.

RÖVIDÍTÉSEK

- Dm. = Délmagyarország, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Lapja
 CsmI. = Csongrád megyei Levéltár, Szeged
 MSZMP Csm. B. Okt. Ig. = MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának Évkönyve
 Munka = a Szegedi Szabad Szakszervezetek Hivatalos Heti Közlönye
 Pm. i. = Polgármesteri iratok
 Skt. = Somogyi-könyvtár, Szeged
 S-kM. = Somogyi-könyvtári Műhely
 Sz. v. gazd. b. = Szeged város gazdasági bizottsága
 Vál. dok. Csm. mm. 1970. = Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből

Гeldumlauf in Szeged in den Jahren 1944 und 1945

Lajos HUSZKA—Ádám NAGY

Die Zeit kurz nach dem zweiten Weltkrieg bildet ohne Zweifel einen interessanten und komplizierten Abschnitt unserer neuzeitlichen Geldgeschichte. Dem Kriege musste der Neubeginn des Lebens folgen. Unter den ausserordentlichen Umständen brauchte die Neuorganisation der Produktion, der Landesverwaltung und des Versorgungswesens auch ausserordentliche Anstrengungen. Bald musste auch mit finanziellen Schwierigkeiten gerechnet werden, die die schwierige wirtschaftliche Lage ständig verfolgen. In diesem Aufsatz wird anhand archivarischer Dokumente und aufgrund der Presse die zeitgenössische Praxis des Geldumlaufs und des Geldgebrauchs analysiert.

Nach den Feststellungen der numismatischen Literatur in Ungarn ist es schon geklärt, dass in der Übergangsperiode nach dem zweiten Weltkriege die städtischen Behörden zum Zwecke der Lösung ihrer Schwierigkeiten des Geldumlaufs betreffend Notgeld einführen mussten oder einzuführen versuchten. Nach der Analyse der erwähnten Dokumente stellte es sich aber heraus, dass die Einführung des Notgeldes immer als Einzelfall hervorzuheben ist. Es ist eigentlich nicht schwer zu erklären, die Befreiung des Landes hatte nämlich eine wesentlich verschiedene Lage zur Folge, als die Situation der 1918—20-er Jahre, die für das Ausgeben des Notgeldes Beispiele präsentierte.

Ungarn wurde durch die Sowjetarmee und durch die antifaschistischen ungarischen Truppen von 23. September 1944 bis 4. April 1945 befreit. Auf den Gebieten der befreiten Landesteile begann gleich die Neuorganisation des Lebens. Als Zahlungsmittel waren zur Zeit im Umlauf: der Pengő, die vor dem Kriege ausgegebenen Silber- und Bronzemünzen, sowie die Aluminium-, Stahl- und Zinkmünzen nach dem Kriege, und die Papierscheine.

Von der Roten Armee wurden dann neue Zahlungsmittel eingeführt, zB. der sg. „Kriegspengő“, hergestellt und ausgegeben von der Roten Armee. Der Umlauf wurde durch internationales Abkommen reguliert, in Ungarn zB. durch das Waffenstillstandsabkommen in Moskau den 20. Januar 1945. Wegen des näheren Grenzgebietes und der grossen Nachfrage nach den Industrie- und Lebensmittelwaren sind in Szeged das rumänische Geld *lei* und das jugoslawische *dinar* in den Umlauf gelangt. Das Wertverhältnis der verschiedenen Zahlungsmittel wurde durch amtliche Verordnungen bestimmt, aber eine allgemeine Verordnung konnte in dem Privatverkehr durchaus nicht durchgesetzt werden. Am Anfang fehlte es an Kleingeld, aber wegen der allgemeinen Inflation wurde das Problem bald zurückgesetzt. Wider den Umlauf der sowjetischen Zahlungsmittel ist noch eine lebhaft Propaganda festzustellen, die in diesem Aufsatz zum erstenmal dokumentiert wird.

Es ist unvorstellbar, in welcher Art und Weise hätte ein lokales Notgeld mit beschränktem Umlauf unter diesen Umständen die geldwirtschaftlichen Schwierigkeiten einer Stadt lösen können. Die diesbezüglichen Bestrebungen wurden von dem Militärkommando der Roten Armee untersagt. Die Einführung des Notgeldes passierte also in den wenigen Gemeinden ohne amtliche Genehmigung, und das neue Geld war bloss kurze Zeit wirksam. Diese Zahlungsmittel haben jedoch numismatischen Wert, als Dokumente einer Episode unserer Geldgeschichte sind sie aufzubewahren.

Денежный оборот в Сегеде в 1944—45 гг.

Хуска Лайош—Надь Адам

Интересной и сложной главой истории денег нового времени является период после второй мировой войны. Бой окончились и началось побуждение к новой жизни. В чрезвычайном положении организация производства, административного аппарата, общественного снабжения и т. д. потребовала чрезмерных усилий. Вскоре возникли денежные неполадки, чем постоянно сопровождается тяжёлое экономическое положение. В статье представляется практика денежного оборота и денежного хозяйства Сегеда в данном периоде.

Пристойной точкой зрения отечественной нумизматической специальной литературы считается, что в переходном этапе после войны разные города выпускали или собирались выпускать временные деньги в интересах решения трудностей экономики и денежного оборота. На основе документов однако можем заявить, что эти явления были изолированными. И не могли быть иными, ведь процесс освобождения сильно отличался от исторического положения 1918—20 гг, взятого за образец выпуска временных денег.

Венгрия освобождена советскими войсками и венгерскими антифашистскими силами между 23 сентября 1944 года и 4 апреля 1945 года. В освобождённых частях страны сразу же началась организация новой жизни. В обороте в это время имелись пенге, выпущенные перед войной (серебряные, бронзовые) и после войны (алюминиевые, стальные, цинковые) металлические, а также бумажные деньги.

С появлением Советской Армии население должно было знакомиться с новыми денежными средствами. Появились в обороте рубли и т. н. «военное пенгё», которые выпущены и впущены были в оборот Советской Армией. Их оборот был разрешён и урегулирован международными договорами: в случае Венгрии — договором о перемирии, подписанным 20 января 1945 года в Москве. В Сегеде из-за близости южных границ, а также из-за большого спроса на промышленные и пищевые товары были в обороте и динар и лей. Соотношение стоимости разных денег определялись официальными указами, но в частном обороте это не соблюдалось посреди всеобщей нехватки товаров. Вначале недоставало мелких монет, но из-за инфляции эта проблема вскоре стала несостоятельной. Кроме того против советских денег велась и враждебная пропаганда, документы которой впервые демонстрируются в статье.

При таких условиях немислимо, что заботы денежного оборота разных городов могли бы решиться появлением новых денег, выпущенных на месте и назначенных для ограниченного оборота. Подобные стремления, разумеется, не поддерживались советской военной комендатурой. Там, где всё же появились временные городские деньги, это могло быть кратковременной местной акцией, без официальной поддержки. Эти деньги тем не менее должны иметь место в нумизматических коллекциях, ведь они представляют собой документы одного из эпизодов истории наших денег.